

Volt-e jerjünk igealak?

A magyar nyelvtudomány a *jer* ~ *gyer*, *jere* ~ *gyere*, *jerünk* ~ *gyerünk*, *jertek* ~ *gyertek* eredetéről bizonyosat mondani nem tud. Legelfogadhatóbbnak látszik Munkácsi származtatása, aki azt mondja, hogy a *jer* ~ *gyere* a kirk. *žür* 'geh zu, fahr zu'-nak felel meg, ez imperativusi alakja a török *jür*-, *jör*, 'gehen, fahren, reiten, wandern' igének; a török *jür* mellett egy *jürü* alak is van, amely a magyar *gyere* -e-jét szépen megmagyarázza (KSz. XII, 195., idézi Jókay MNy. XXV, 279. l.). Ez a származtatás Jókay szerint azért elfogadhatatlan, mert a *jere* végső nyílt -e hangját a török -ü-ből megmagyarázni nem lehet (lásd i. m.). Munkácsi etymológiája azonban legfeljebb a *jere* végső -e hangjának magyarázatában kérdéses, egyébként elfogadhatónak látszik.

Tény ugyanis az, hogy ez a magyar szó már a nyelvtörténeti kor legrégibb emlékei óta csak felszólítómódú jelentésben fordul elő. Hogy a nyelvtörténeti kor előtt is csak felszólító jelentésű volt, bizonyítja az, hogy sem egyes szám első személyében, sem harmadik személyében nem fordul elő, hanem csak másodikban (*jer* ~ *gyer*, *jere* ~ *gyere*). A felszólítómódú ugyanis eleinte csak második személyben volt meg, az ősi igeragozásban 1.- és 2. sz.-ű felsz. módú igealak nem volt. Hiányosságának oka az imperativus természetében rejlik, meglétét mind a finnugor, mind a indogermán nyelvek világosan mutatják. Kétségtelen tehát, hogy a második személybeli *jer*, *jere* ~ *gyer*, *gyere* ősi imperativusi sajátságot őrzött meg; és ez Munkácsi mellett tanúskodik.

Akármi is a *jer*, *jere* eredete, annyi bizonyos, hogy módjel rajta nincs.

A többszámban a *jer* igének *jerünk* ~ *gyerünk* és *jertek* ~ *gyertek* alakjai használatosak. Módjel tehát itt sincs. Fel-tűnő azonban, hogy Molnár Albert és Páriz Pápai szótára még egy *jerjünk* alakot is említ, vagyis olyat, amelyen — a *jer*, *jere*, *jerünk*, *jertek* alakokkal ellentétben — felszólítómódjel van.

Az a kérdés mármost, hogy melyik az eredetibb: a *jerjünk*, vagy a *jerünk*.

Szinnyei szerint a *jerjünk* az eredetibb (vö. NyH. 113. l.), a *jerünk*-ből a felszólítómódjel nyomtalanul eltűnt. És amint — szerinte — a *jerjünk*-ből *jerünk* lett, éppen úgy lett a **jerje*-ből *jere*, *jer*, a **jerjetek*-ből *jertek*.

Ez a feltevés helyesnek látszik. Ha volt *jerjünk* alak — már pedig Molnár Albert szótára közöl egy ilyen adatot —, akkor kellett lennie **jerje*, **jerjetek* alaknak is.

A baj csak az, hogy szótáron kívül *jerjünk* alakot sem az élő nyelv emlékei, sem a nyelvjárások nem ismernek. A szótár adatai ugyanis nagyon sokszor nem az élő nyelvből valók, hanem írott forrásokon alapulnak. A *föveg* szó például a régi élő nyelvben teljesen ismeretlen volt, de Calepinus nyomán haladva Molnár Albert is felvette szótárába ezt a hibás olvasaton alapuló szót, ámbar ő maga természetesen soha nem hallotta (vö. Horger: Magyar szavak tört. 61. l.).

A *jer*, *jerünk*, *jertek* kódexeinkben is, a XVI. század költői termékeiben is sűrűn olvasható, mégis azt látjuk, hogy *-j*-vel sohasem fordul elő. Olvasóim szememre vehetik itt, hogy úgy bizonyítok, mint az adomabeli cigány, aki a tolvajlását bizonyító tanúval szemben számtalan olyan tanúnak a megnevezésére vállalkozott, akik a lopást nem látták. Éppen ezért még azt sem mondom, hogy felhozott érveim alapján a *jerjünk* hitelességét gyanúba vegyék, csak azt említem meg, vajjon a nyelvlélektan igazolja-e majd a *jerjünk* egykori élőnyelvbeli meglétét.

Azt kérdezem tehát: hogyan lehetséges az, hogy ez a *-j* módjel a *jerjünk*-ből nyomtalanul eltűnt, mikor sok ezer meg ezer igének felszólítómódbeli igealakja *-j*-vel hangzott, tehát a *jerjünk* *-j*-jét igen erős analógia védte? Ki magyarázza meg azt, hogy ha a *bir*, *ér*, *fúr*, *ír*, *jár*, *kér*, *mar*, *mer*, *mér*, *nyer*, *nyír*, *sír*, *vár*, *ver* stb. igék felszólítómódjában mindenütt ott van a *-j* módjel: a *jer* ~ *gyer*, *jere* ~ *gyere* igéről hogyan tűnhetett el az ősrégi fgr. felszólítómódjel?

A **jerjünk* > *jerünk* fejlődés — könnyű belátni — nyelvlélektani lehetetlenség; a régi szótárban előforduló hapax legomenon *jerjünk* alak nem az élő nyelvből való: senkisé mondom azt soha, hogy *jerjünk*. A *jerjünk* mellett Páriz Pápaiban csak *jer*, *jere*, *jerel*, *jertek* található. Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy az állítólagos **jerje*, *jerünk*, **jerjetek* közül éppen a *jerjünk* alak maradt volna meg, amelyik tehát nem is eredeti imperativusi alak.

A *ně morog má! vár még!* — féle felszólítómódú alakokra nem lehet hivatkozni a *jer* módjele hiányának magyarázásakor, mert azokban az esetekben mássalhangzótorlódás miatt esett ki a *-j* módjel, de a hang kiejtésének a szándéka a be-

szélő lelkében még ma is megvan, mert a *-j* módjel-volta a nyelvérzék számára tudatos; a *jer* esetében ellenben a *-j* módjel képe és funkciója nem merül fel a beszélő lelkében.

Ez a lélektani meggondolás arra az eredményre vezet tehát, hogy a *jer*, *jere*, *jerel*, *jerünk*, *jertek* igen módjel sohasem lehetett. A *jerjünk*-nek egy szótári adata legfeljebb azt bizonyítja, hogy analógiás úton, a *-j* felsz. módjel hatására a többszám 1. sz.-ű *jerünk*-be is benyomult a *-j*, ez az alak azonban csak alkalmi lehetett, nem honosodott meg.

Ha a *jer* igen valamikor *-j* módjel lett volna, az még ma is rajta volna, mert a többi igék felszólítómódú alakjai nem engedték volna elveszni.

A magyar nyelvtörténet épületén nem esik semmi csorba, ha kimondjuk, hogy a felszólítómódjel a *-jer* igen nem vert gyökeret. A nyelvi jelenségek magyarázásakor sokszor tapasztalhatjuk, hogy a kivételnélküliséget kivételek tarkítják.

A *jer* ige török származását Munkácsi nyomán valószínűnek mondhatjuk. Valószínű, hogy olyan korban került a magyar nyelvbe, amikor a felsz. módjel még nem volt meg minden szón. A magyar *-j* felsz. módjelnak finnugor volta ugyanis igen kérdéses. Finnugor **k ~ *γ* praesensképzőnek gyöngé fokából (**γ*-ből) való származtatása egy cseppet sem kielégítő. Ezt különben maga Szinnyei is elismeri, amikor azt mondja, hogy fgr. **k ~ *γ*-nek magyar *-j* megfelelőjét nem lehet kétségtelenül kimutatni (NyK. 41: 237. kk.). — A *tanokt > tanojt*-féle *-kt > -jt* fejlődés nézetem szerint nem bizonyít semmit sem a felsz. mód (**k ~ *γ > -j* fejlődés lehetősége mellett, mert a *-kt*-vel együtt lévő *-k*-nak más a környezete, mint a felsz. mód *-j* jelének. A *tanokt > tanojt*-féle *-kt > -jt* fejlődés oka elhasonulás lehet: a két explosiva közül az egyik spirans lesz.

Nyíri Antal.